

זמן ברכת הלבנה

(תוספת לבירור הלכה סנהדרין, דף מ"א, ב, ציון ג.ד.)

הרב ארי כהן

מבוא

בבירור הלכה למסכת סנהדרין דף מא, ב ציון ג.ד. פרק ג', דנו בנושא מאימתי מתחילין לברך ברכת הלבנה¹, שם הביאו את שיטת השו"ע שפוסק כדעת יחיד עפ"י הקבלה כנגד הכרעת הראשונים בסוגיא. עוד הביאו שלכאורה שיטה זו סותרת את דברי השו"ע ועל כן הביאו תירוץ דחוק של הא"ר (שהעתיק מהרמ"ע מפאנו את תירוצו) ביישוב סוגייתנו עפ"י שיטה זו. כמו"כ מובאת שם מחלוקת האחרונים בהכרעת ההלכה, שכן רובם חולקים על פסק השו"ע.

בתוספת בירור זה בע"ה:

א. נשלים את שיטות הראשונים שלא הובאו, ומתוך זה יתחדש לנו פסיקת ההלכה בסוגיא זו, ואף תירוץ מחודש לשיטת השו"ע.

ב. נסביר את המעבר והקשר שבין פסיקת הראשונים והכרעת האחרונים שחולקים על השו"ע.

ג. נוכיח שהאחרונים בקשו להסתמך על שיטת תה"ד וע"כ נמשכו אחר הרמ"א שלכאורה מסתמך על שיטתו, אולם בע"ה נוכיח שאין הדבר כן.

ד. סיכום הכרעת ההלכה בסוגיא זו.

1. בחרנו לכתוב בירור הלכה על נושא זה מפני שזכיתי להמנות על קבוצה קטנה שהיתה מקפידה לומר את ברכת הלבנה עם הרב שלמה הי"ד, עפ"י שיטת הגר"א, כעבור ג' ימים. (אלא אם כן מוצא"ש חל תוך ח' לחודש שאז המתנתי למוצא"ש כמבואר בפנים) תוכן המאמר הצגתי בפני הרב שלמה וענוונותו כשהקשיב עשה עלי רושם גדול באותו הזמן. בהספדים כולם הדגישו נקודה זו שר' שלמה היה עניו גדול ונהג להקטין עצמו אף בפני קטנים ממנו. תנצב"ה

האם ניתן ללמוד מסוגייתנו על תחילת זמן הברכה

בגמרא מצינו מחלוקת על דברי ר' יוחנן בענין סוף זמן ברכת הלבנה, בין רב יהודה ונהרדעי. האם "מברכין עד שתתמלא פגימתה" פירושו, עד סוף ז' או עד סוף ט"ו בחודש. האורחות חיים (דין ברכת הלבנה סע' יג) דייק מכאן ש"מדברי שניהם נלמד שלכתחילה מברכין עד ז'".

תלמידי רבינו יונה יונה (ברכות דף כא, א, בדפי הרי"ף) לעומת זאת כתבו "ובכאן לא דברו בהתחלה אלא בסוף הזמן בלבד". לגבי תחילת הזמן מוסיף תר"י שיש ללמוד ממקור אחר והוא במסכת סופרים (פ"כ).

אם נעמיד זה מול זה את דברי תר"י עם דברי האו"ח אין לכאורה הכרח שיש ביניהם מחלוקת. האו"ח דייק רק שלכו"ע תחילת הזמן לכתחילה היא לפני ז' אך יתכנו כמה אפשרויות אימתי מתחיל הזמן במדויק וזה אכן לא ניתן ללמוד מתוך הסוגיא בסנהדרין. לפיכך אנו זקוקים למקור נוסף, כפי שמסביר, תר"י. בדרך זו הולכים רוב הראשונים, ואולם יש כמה שיטות בדבר ולהלן נפרטם:

א. מתחילין מיום א' – בהסבר שאלת הגמרא "עד כמה מברכין"? כתב רש"י "אם לא ברך היום יברך למחר". המג"א ס"ק יג בשם רש"ל וכן ערוה"ש (תכו, יג) דייקו מלשונו שלכתחילה יש לברך מיום א'. הרמב"ם (הל' ברכות י, טז-יז), סמ"ג (עשין כז), פסקי רקנאטי (סי' פו), יד רמה ומאירי כותבים כך בפירוש שמיום א' מתחילים, וזה אכן פשט הסוגיא שדנה רק על סוף הזמן, מפני שתחילת הזמן הוא מיד מתחילת החודש שהלבנה בחידושה. וכך משמע גם בירושלמי (ברכות פ"ט), "הרואה את הלבנה בחידושה אומר...", משמע מיד ביום א'. דעה זאת מביא המ"ב בשעה"צ (סי' תכו ס"ק י"ח).

ב. מתחילין מיום ג' (בתר"י כתוב ב' או ג'. בסידור רס"ג כתוב מיום ד' והצידה לדרך מאמר ד' כלל שני פרק יב כתוב ג-ד) – שיטה זו יצאה מתוך הפירוש שלהם במסכת סופרים שאין מברכים על הירח "עד שתתבשם" כלומר עד שיהיה ניתן להתבשם וליהנות מאורו, שזה כעבור ב' או ג' ימים (אשכול, רס"ג וכך פוסקים הגר"א, פר"ח, מג"א, ט"ז, עיין שעה"צ ס"ק יח שכן דעת רוב האחרונים).

ג. מתחילים במוצש"ק – גם זה עפ"י מסכת סופרים. יש מפרשים "עד שיתבשם" שהפירוש הוא על האדם ולא על הירח, דהיינו שהאדם מבושם ובבגדים נאים שזה במוצ"ש כשמברך על הבשמים. האו"ז (ח"ב סי' תנו) גורס במסכת סופרים במפורש (וכן הגרסא בגמרות שלנו) "אין מברכין על הירח אלא במוצ"ש כשהוא מבושם ובבגדים נאים". (שיטה זו בשם הראשונים לא הובאה בבירור הלכה). יש להדגיש שאף לשיטה זו מברך בטרם יעברו ז' ימים, שבאחד מהם חל מוצ"ש. כשיטה זו פוסק השו"ע (תכו, ב), אולם המ"ב (ס"ק ד) מעיר שכוונתי רק למצוה מן המובחר (עיין לקמן). מרבותינו הראשונים יש לצרף גם לשיטה זו את השבולי הקט (כלל מו) והתניא רבתי (סי' לא).

ד. אחר ז' – בניגוד לשיטות אלו יש אפשרות לומר שתר"י והאורחות חיים כן חולקים בדבר ושיש מחלוקת בין ר' יהודה ונהרדעי על תחילת הזמן. לדעת האורחות חיים כו"ע מודים שתחילת זמן זה הוא לפני ז' ואילו לתר"י זה נכון רק לגבי ר' יהודה הסובר שסוף הזמן הוא לאחר ז'. אולם לדעת נהרדעי שסוף הזמן הוא בט"ו "ובכאן לא דברו על תחילת הזמן", יתכן לומר שתחילת הזמן היא אפילו לאחר ז'. שיטה זו נובעת מתוך אחד הפירושים למסכת סופרים ולשון "תתבשם" פירושו כמו חופה. האו"ח (שם סע' יב) וכן המאירי מביאים ג"כ פירוש זה ובמאירי מוסבר שהכוונה היא כשהירח הוא חצי עגול דהיינו אחר ז'ימים, אף ששאר הראשונים לא כתבו זאת במפורש. עפ"י זה נוכל לתרץ את פסק השו"ע שאינו סותר את הגמרא ומבלי להדחק כתירוץ הא"ר שמובא בבירור הלכה דהיינו שכל אחד פירש את ר' יוחנן שמדבר על זמן אחר, אחד מדבר על תחילת הזמן (ר' יהודה) ואילו השני מדבר על סוף הזמן (נה', דע').

כשיטה זו פוסק השו"ע (תכו, ד) אך מקורו הוא מתשובה של הר"י ג'קטליא (בעל שערי אורה) ועל פי הקבלה. כבר תמהו עליו האחרונים שדעה זו מנוגדת לגמרא בסוגייתנו ועוד שהיא דעת יחיד נגד רמב"ם, רא"ש ורי"ף. (משמע שגם הרא"ש והרי"ף פוסקים מיום א', שכן העתיקו את המחלוקת בגמרא, ולא הביאו את מסכת סופרים). אולם עפ"י דברנו נמצא שדעה זו היא גם עפ"י הנגלה והיא דעת הי"מ שמביא תר"י. אדרבה, שיטה זו משלימה את סוגייתנו. באשר לשאלה מדוע פוסק השו"ע נגד הכלל שלו שהלכה כרא"ש, רי"ף ורמב"ם והם בודאי אינם סוברים כך, הרי שלע"ד התירוץ טמון במה שכתב הב"י בספרו מגיד מישרים (שה"ש) שאמר לו המגיד שצריך דווקא לאחר ז' שאם לא כן אין זה פועל את התיקון שעליו לתקן.

הרמ"א (בסע' ד) אינו משיג על השו"ע ומכאן יש להסיק שהוא מודה לו. המ"ב (ס"ק כ) כתב שרוב האחרונים חולקים על השו"ע וסוברים כתר"י שיש לברך לאחר ג' ימים אלא שיש מביניהם (שעה"צ ס"ק כ) הסוברים שנכון להמתין למוצ"ש בתנאי שזה לא יהיה לאחר ליל י"א כמו שכתב הרמ"א סע"ב וכך נוהגים עפ"י מנהג אשכנז, ויש מביניהם (שעה"צ ס"ק כ"א) שסוברים שבכל מקרה יש לברך לאחר ג' ו"שיהוי מצוה לא משהינן", (מנהג הגר"א).

למעשה הכרעה זאת של האחרונים מקורה בתה"ד (סי' לב). בשאלה שם (ויש לדקדק היטב אף בשאלה מפני שידוע שהוא עצמו ניסח את השאלות) נשאל: "הרואה לבנה בחידושה בימי החול ואומר נמתין לברך על חידושה עד למוצ"ש יפה הם עושים או לא? תשובתו היא, שבכדי לצאת ידי שיטת בעל האו"ח הסובר שיש לברך דווקא במוצ"ש, אזי ראוי ונכון להמתין עד למוצ"ש ובתנאי "שאינו לילות הרבה בחודש, כגון ז' או ח' בחודש שאפילו אם יהא מעונן במוצ"ש וב' או ג' או ד' לילות אחריו עדיין יש זמן לברך עד סוף ליל ט"ו".

גם האחרונים וגם תה"ד רצו לצאת ידי חובה לפי כמה שיותר שיטות. אכן בתשובה שם דן תה"ד בשאלה כשיש שיקולים מנוגדים של כללי מצוות, איזה מהם גובר. האם

לצאת י"ח של רוב שיטות, שזהו בגדר של "הידור מצוה" או "שיהוי מצוה לא משהינן". הכרעתו היא שהידור עדיף כשאין חשש לשיהוי וזה מתקיים כשיש עדיין זמן רב לקיום המצוה.

אולם נראה שישנו הבדל יסודי בין שיטת תה"ד לבין הכרעת רוב האחרונים, בעוד שהאחרונים כוונתם היתה כמו תה"ד הרי שנמשכו אחר הרמ"א וע"כ הכריעו בשונה מדעתו. כאמור לעיל שיטת הרמ"א הוא שיש לברך לכתחילה לאחר ז' וכדעת השו"ע בסע' ד. עוד פוסק הרמ"א (בסע'ב) שיש לברך במוצ"ש בתנאי שזה לא יאוחר מי"א בחודש (הכנה"ג כותב שגם השו"ע מודה לרמ"א בזה). האחרונים שחלקו על הרמ"א סוברים שיש לברך לכתחילה אחר ג' ובצרוף סע' ב' שיש לברך במוצ"ש אזי ראוי להמתין למוצ"ש הראשונה לאחר ג' אלא שהם גם הסכימו לדברי הרמ"א שזה בתנאי שיהיה עד י"א בחודש. בנקודה זו שינו האחרונים מכוונתו של תה"ד ולקמן נבאר בע"ה.

ברור הדבר שיש הבדל יסודי בין כוונת תה"ד לבין זו שיחס לו הרמ"א, ואתריו נגררו האחרונים. הנה בעצם הצגת השאלה ניוכח מלשונו שהוא נקט כלשון הירושלמי "הרואה לבנה בחידושה" שדעת תה"ד היא שלכתחילה יש לברך כבר מיום א' כשיטת הרמב"ם וסיעתו אלא שלצאת י"ח כמה שיותר שיטות רשאי להמתין למוצ"ש. ע"כ הוא הדגיש בלשונו שזה בתנאי שזה אינו לילות הרבה "או ז' או ח'" כלומר לכל המאוחר עד ליל ח' מהנימוק שאין חשש לשיהוי מצוה כגון "שאפילו אם יהא מעונן עד ד' לילות אחריו עדיין יש זמן לברך עד ליל ט"ו", כלומר ד' לילות שאחר ליל ח' מסתימים בליל י"ב ועל זה סיום שעדיין יש לילות הרבה לברך דהיינו עד ט"ו ולכן אין חשש שיפסיד את המצוה. אמנם נ"ל שהסיבה שנקט ליל ח' ולא ליל ט' היא מפני שאם נחזור לכל השיטות שהבאנו לעיל השיטה המרחיבה ביותר זהו שיטת הי"מ בתר"י הסובר שזמן התחלה לילה שאחר ז' שהוא ליל ח'. אבל אחר ליל ח' לא מצאנו שום דעה שזהו זמן התחלה לכתחילה.

נחזור לשיטת הרמ"א, כבר ביארנו לשיטתו שתחילת הזמן בברכה הוא לאחר ז'. לכן לשיטתו בוודאי לא יתכן להסביר כמו תה"ד שהפשרה בין השיטות היא לברך במוצאי שבת ראשונה בתנאי שזה עד ליל ח' בלבד, שהרי לשיטתו מתחילים לברך רק מליל ח', ע"כ הרמ"א לשיטתו כתב בסע' ב' לחכות למוצ"ש ובתנאי שזה עד ליל יא. אולם הוא העתיק כאן את המשך לשונו של תה"ד וע"כ למי שלומד את שיטת הרמ"א נראה הדבר כי זו שיטת תה"ד, ואינו כן. וז"ל תה"ד בהמשך "אבל את ליל מוצ"ש הבא יהא לילות הרבה בחודש שאם יהיה מעונן בו ב, ג' או ד' לילות אחריו יעבור זמן הברכה כה"ג אין להמתין עד מוצ"ש". אם נעשה חשבון כמו שעשה הרמ"א, בספירה לאחור וניקח מט"ו ד' לילות אחרונות, יוצא ליל י"א (ע"י מג"א ס"ק ג'). מכאן המקור של התנאי שהביא בסע' ב', אולם אין זו כוונת תה"ד שהרי מלשונו ברישא שהבאנו לעיל מוכח שכוונתו שאפילו אם יש ד' לילות מעונן עדיין יש לילות הרבה לברך כלומר אף אם יהיה אונס עדיין אין חשש לשיהוי המצוה כיון שעדיין יש עוד זמן הרבה לברך ולכן עדיף הידור מצוה לצאת י"ח של כמה

שיותר שיטות במקום לחשוש לשיהוי המצוה. אם אכן נסביר כדברי הרמ"א הרי שנצטרך להדחק בלשון תה"ד ברישא שכתב ליל ז' או ח' ולומר שלא דווקא, שהרי גם שם כתב אם יהיה מעונן ד' לילות ומליל ח' אם נוסף ד' לילות הרי שהגענו רק לליל י"ב, אם כן מוכח שאין כוונתו כמו שיחס לו הרמ"א, אלא שהרמ"א לשיטתו כתב כן כמו שהוכחנו מפני שאינו יכול לפרש עד ליל ח' שהרי זהו תחילת הזמן לשיטתו.

כעת תתחדש לנו גם הבנה מחודשת בשיטת הטור. הטור מביא את המחלוקת בין נהרדעי ור"י ולאחר מכן את המקור של מסכת סופרים כנוסחתנו (נוסחת האו"ז) שיש לברך במוצ"ש. לכאורה יש לתמוה על הטור שאין דרכו להביא מחלוקת שבגמרא אלא מסקנת הפוסקים. עוד יש לתמוה על מה שהביא את השיטה של מוצ"ש שהרי הרא"ש לא הביאו וגם בקיצור פסקי הרא"ש לא הביאו הטור בעצמו. לכן נ"ל שהבאת המחלוקת באה להכליל את כל השיטות כדעת האורחות חיים דהיינו שמתוך המחלוקת נדייק כרוב הראשונים שמברכים מיום א' דווקא אלא שכל זמן עד ז' הוא זמן לכתחילה. בהבאת דין מוצ"ש (שתמיד חייב להיות תוך ז') בא לומר שיש לברך לכתחילה במוצ"ש שתוך ז' דווקא וכשיטת התה"ד (אלא שתה"ד הרחיב עד סוף ז' כשיטת י"מ שבתר"י).

גם בעל צידה לדרך (מאמר ד כלל שני פרק יד) שהיה תלמיד אחיו של הטור כותב שיש לעשות פשרה בין כל השיטות אלא שהוא נקט משיעבור עליו מוצ"ש וג' ימים כלומר שאין צורך לברך דווקא במוצ"ש שאחר ג' כדעת תה"ד אלא לאחר שעבר עליו מוצ"ש בלבד וגם ג' ימים יברך אפי' בימי החול. נ"ל שיצא לו שיטה זו מפני שינוי הגרסאות שיש במסכת סופרים רוב הראשונים גרסו "כשתבשם" – דהינו, לפי הפירוש שהכוונה למוצ"ש, במוצ"ש עצמו אך בתר"י הגרסה משתתבם ומשמע משיעבור עליו מוצ"ש. אכן גם המאירי כבר שואל מדוע דווקא במוצ"ש, בשלמא למי שאומר לברך מיד כשלבנה בחידושה או אפילו אחר ג' ימים הסברא שיהנה לאורו אך מוצ"ש מה הסברא? (אמנם לפי גרסת האו"ז טעמו בצדו, כשהוא – האדם, מבושם ובבגדים נאים שהרי זה נמשל לקבלת פני שכינה וצריך לכבד את המעמד).

סיכום

לדעת כל הראשונים תחילת הזמן היא עד סוף ז' אלא שי"א מיום א' וי"א מיום ג' וי"א במוצ"ש. יוצאת מן הכלל היא השיטה לפיה יש לברך מיד לאחר ז' ודווקא בליל ח' עצמו. האורחות חיים מדייק שלכו"ע תחילת הזמן הוא לפני סוף ז' ואכן לשלוש הדעות הראשונות תמיד מתקיים התנאי זה. יש מן הראשונים שעושים פשרה בין השיטות וכתבו לצאת ידי חובת כולם, להמתין למוצ"ש הראשון בתנאי שזה עד ז' (ואפשר אף להקל עד ליל ח' – תה"ד) אך לא יותר מזה. וי"א משעבר עליו מוצ"ש וג' ימים מיד לברך ואם ג' ימים קדמו למוצ"ש ימתין למוצ"ש. מכל מקום לדעת כולם תמיד תוך ז' ושלא כדעת הרמ"א ושאר אחרונים שמחכים למוצ"ש שלאחר ג' אפי' עד ליל י"א. לכן הלכה למעשה אם נחזיר

עטרה ליושנה ונבקש לצאת י"ח כמה שיותר משיטות הראשונים נמצא כך:

א. אם מוצ"ש לפני ג' – דעת תה"ד: יברך מיד במוצ"ש, דעת צידה לדרך: ממתין לג' שאחרי מוצ"ש. לכן לצאת י"ח כולם יאמר במוצ"ש הבא (אחר ג') אא"כ מוצ"ש הבא יהיה יותר מליל ח', שאז יברך בליל ג'. (שלא דעת רב האחרונים כנ"ל אך במקום עד ליל ח' עד ליל י"א).

ב. מוצ"ש שאחר ג' ממתין למוצ"ש (דלא כגר"א). אולם אם מוצ"ש תהיה לאחר ליל ח' כגון שהיו עננים או שנאנס ולא בירך עדיף לברך מליל ג' ואילך ולא לחכות למוצ"ש. יה"ר שנזכה שיהיה אור הלבנה כאור החמה וכאור שבעת ימי בראשית ויתקיים בנו מקרא שכתוב וביקשו את ה' אלוקיהם ואת דוד מלכם אמן.

תוספת בירור לסנהדרין מ"ב, א, ציון ב

גמרא: "...הילכך נימרינהו מעומד. מרימר ומר זוטרא מכתפי אהדי ומברכי". בהסבר המעשה של מרימר ומר זוטרא כותב הרמ"ה שהיו מעלים אותם על הכתפיים מפני שהיו זקנים וכבדים וצריך למימרא מעומד. אולם יש מסבירים שהיו מרקדים ע"י שימת יד על כתף חברו (כמו שנהוג כיום לשיר לאחר הברכה "טובים מאורות") מצד כבוד המעמד של קבלת פני השכינה. הסבר זה נמצא בספר מנורת המאור הקדום לר"י אלנקווה ובעין זה עיין בב"ח. גם המאירי מזכיר שהיו מקפצלין ג' פעמים דרך שמחה וחיבת מצוה. מתוך מחלוקת זו נמצא שמקור מנהגנו להוסיף ריקוד תוך כדי או אחר ברכת הלבנה שנוי במחלוקת הראשונים אם כך נהגו האמוראים או לא. בגמרא המילה "אהדי" מופיעה בסוגריים ונראה שגירסה זו תלויה במחלוקת הנ"ל. לפי הסוברים שמתוך זקנתם עלו על כתפי חבריהם אין גורסים זאת, אלא דוקא לפי הדעות שהיה זה סוג של ריקוד. מכל מקום נראה ממה שהשו"ע והרמב"ם השמיטו דין זה ולא חייבו זקן שאינו יכול לומר במעומד לעלות על כתפיים או כפירוש שרקדו, שלא חייבו לרקוד, משמע שלפי שני הפירושים זהו רק מידת חסידות.